

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

حمایت از کودک در مقابل برچسب زنی در حقوق داخلی و اسناد حقوق بین الملل

هدی جمشیدی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، وکیل پایه یک دادگستری.

محمد بقایی

دانشجوی دکتری حقوق کیفری، مدرس دانشگاه، قاضی دادگستری

محسن محمدی فارسانی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، مدرس دانشگاه آزاد شهرکرد.

چکیده:

رعایت حریم خصوصی کودکان و نوجوانان به منظور پرهیز از بدنام کردن آنها و اجتناب از الصاق عناوین مجرمانه بر کودک و نوجوان، از مبانی مهمی همچون جلوگیری از ایجاد شخصیت مجرمانه در طفل و نیز پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم توسط وی، برخوردار است. اهمیت پرهیز از بدنام نمودن طفل و نوجوان مرتکب بزه به دلایل پیش گفته و هر چه مصون تر نگاه داشتن وی از فرآیند دادرسی رسمی از جمله دستاوردهای نظریه ای است که با عنوان "برچسب زنی" یا "انگ زنی" در قلمرو جرم شناسی شناخته می شود. این نظریه، نتایج مثبت و قابل توجهی برای نظام عدالت کیفری اطفال و نوجوانان به همراه داشته است و آموزه های آن توسط مجموعه ای از اصول مشترک و اختصاصی دادرسی های کیفری کودکان و نوجوانان همچون اصل برائت، فردی کردن مجازات ها و یا اصل تامین منافع عالیه کودک، حضوری تلقی کردن دادرسی و نیز قابل تجدید نظر بودن آراء دادگاه های اطفال بوسیله مرجع صادر کننده حکم، تضمین می گردد. با عنایت به نتایج منفی و زیانبار الصاق عناوین مجرمانه بر کودک و تثبیت این القاب در پی تماس مداوم و طولانی مدت نوجوان با نظام عدالت کیفری، طیف گسترده ای از راهکارها و اقدامات همچون تعلیق تعقیب، تعویق صدور رای و یا تعلیق اجرای مجازات، در کلیه مراحل رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان، از مقطع پلیسی و انتظامی تا مرحله دادرسی و دادگاه ونیز پس از اتمام محاکمه، توصیه می شوند. که در اسناد بین المللی حقوق کودکان و بعضاً، مقررات داخلی کشورمان مورد اشاره قرار گرفتند و رعایت آن ها الزامیست. در مقاله حاضر به حمایت های داخلی و بین الملل مربوط به برچسب زنی کودکان پرداخته می شود.

کلمات کلیدی:

کودک و نوجوان، برچسب زنی، دادرسی کیفری، حمایت قضایی.

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

مقدمه:

لزوم احترام به حریم خصوصی افراد و مصونیت از مداخلات نابجا در زندگی شخصی آنان از جمله حقوقیست که به صرف انسان بودن، صرف نظر از عرضیاتی چون جنس، زبان، رنگ پوست و یا تابعیت، باید برای هر فرد منظور شود. اهمیت احترام به حریم و حدود افراد تا به آنجاست که ماده 12 اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ بصراحت بر آن تاکید می نماید و مقرر می دارد:

هیچ کس نباید در معرض مداخله خودسرانه در زندگی شخصی، خانواده، خانه یا مکاتبات خود قرار گیرد و یا اینکه شرف و آبروی او مورد تعرض قرار گیرد. هر کس حق دارد که از حمایت قانون در برابر چنین مداخله ها و تعرض هایی برخوردار گردد.

خوب است اگر اندکی تامل کنیم که علت و چرایی الزامی بودن احترام به حریم خصوصی افراد چیست؟ یا عبارت دیگر چه نتایج مخربی بر بی آبرو نمودن فرد در عرصه جامعه مترتب است که این حق را شایسته ذکر در جمع مهمترین و اساسی ترین حقوق بشر، در اعلامیه ای بنیادین می نماید؟

به نظر می رسد که حفظ تصویری مطلوب در میان سایر اعضای اجتماع، در کنار تسهیل امکان پیشرفت و شکوفایی فرد در عرصه جامعه، ضرورتی حیاتی برای خود شخص نیز دارد، به این معنا که اشخاص تلاش بسیاری مصروف می دارند تا دیدگاهی مثبت و راضی کننده نسبت به خود را در ذهن دیگران شکل دهند.

از این زاویه شاید بتوان چنین نتیجه گرفت که تعرض به آبرو و زیر پا گذاشتن حرمت افراد علاوه بر غیر قابل اعتماد جلوه دادن آن ها در اجتماع که به کاهش و چه بسا مختل شدن موفقیت فرد در جامعه منجر می شود، انگیزه آنان برای تلاش و بهبود را هم با اشکالاتی مواجه می سازد چراکه تصویر ایده آل خود نزد سایرین را نیز، تباه شده می یابد. از این منظر، در باب پاسخ دهی به جرائم نیز چه بسا گفته شود که خوار نمودن شخص در پی قانون شکنی وی که از آن با عنوان خصوصیت تزدیلی کیفرها یاد می شود، در بسیاری موارد به قطع ارتباط فرد و جامعه و نهایتاً دشوارتر شدن بازگشت وی به زندگی عاری از جرم می انجامد.

پس در اتخاذ واکنش نسبت به پدیده بزهکاری، هو شیاری فوق العاده ای احتیاج است تا حتی الامکان راه بازگشت و ادغام مجدد در متن جامعه بر فرد بزهکار بسته نشود، حرمت فرد حتی المقدور محفوظ بماند و شرایطی فراهم نگردد که مجرم انگیزه ای برای اصلاح الگوهای ناپسند رفتاری خود نیابد

..

۱- بررسی حمایت‌های تقنینی در مقابل برچسب زنی در حقوق داخلی

به طور کلی می توان گفت حمایت های تقنینی مجموعه حمایت هایی است که از جانب قانونگذار (مجلس) در متون قانونی در مورد یا موارد خاصی راجع به یک موضوع صورت می پذیرد. در این مرحله می بایست این موضوع را به حمایت‌های تقنینی قبل از انقلاب و بعد از انقلاب تقسیم نمود.

۱-۱- پیش از انقلاب

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

قانون تشکیل دادگاه های اطفال پیش از انقلاب به طور کلی روند موثری را در پیشگیری از برچسب زنی به اطفال به طور غیر مستقیم در نظر گرفته بود. نفس وجود قانون برای رسیدگی به جرایم اطفال از این حیث که تبعیض مثبت برای کودکی که در جریان رسیدگی قرار دارد در نظر گرفته شود دارای اهمیت است. مهر چند این قانون به طور مستقیم در هیچ کجا به لفظ پیش گیری از برچسب زنی بر کودک اشاره ای نمی کند اما همانطور ذکر گردید می توان یکی از اهداف قانونگذار را در آن زمان پیشگیری از برچسب زنی به کودک در فرآیند رسیدگی دانست. به هر حال این هدف پس از انقلاب نیز در قانون آیین دادرسی کیفری مورد توجه قرار گرفت که بدان اشاره خواهیم کرد.

۲-۱- بعد از انقلاب

انقلاب اسلامی با هدف از بین بردن نظام سلطنتی و تشکیل نظام جمهوری اسلامی در بهمن ماه ۱۳۵۷ به پیروزی رسید. تغییر رژیم باعث تحول مبانی و دیدگاه در امر قانونگذاری گردید.

در این راستا می توان به برخی اقدامات تقنینی در جهت تضمین دادرسی عادلانه و اجتناب از برخی برچسب زنیها به اطفال و نوجوانان اشاره کرد. به استناد تبصره ماه ۴۳ قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری، در جرایم منافی عفت، اگر جرم مشهود باشد یا شاکی خصوصی وجود داشته باشد، تحقیق باید شخصا توسط قاضی دادگاه صورت پذیرد. در این گونه موارد ارجاع امور به قضات تحقیق و به طریق اولی ضابطان دادگستری، مجاز نیست.

۱-۲-۱- حمایت های به عمل آمده در قالب سیاست های قضایی

از لحظه ورود کودک به سیستم قضایی حمایت های لازم و شایسته با شان کودک باید در مورد وی به عمل آید. در این مرحله استفاده از قضات مجرب و کاردان که با حقوق کودک و روحیات و شخصیت او آشنا باشد ضروری به نظر می رسد. بدین ترتیب خطر آلودگی جنایی را برای کودکان در مرحله محاکمه نباید از نظر دور داشت.

کودکان باید از مراحل رسمی رسیدگی دور باشند و در دادگاه های تخصصی و مجزا از بزرگسالان به جرایم شان رسیدگی شود تا از برچسب زدن بر آنها جلوگیری شود. در اسناد بین المللی بر این مسئله بارها تاکید شده است در ایران نیز قوانین داخلی با تشکیل دادگاه اطفال بزه کار به صورت اختصاصی به جرایم آنان رسیدگی می کنند و به این مهم توجه نموده اند.

۲-۲-۱- حمایت های به عمل آمده در قالب سیاست های اجرایی

سیاست جنایی اجرایی واکنش عمیق و همه جانبه و ریشه ای نسبت به جرم و انحراف مستلزم به کار گیری همه مراجعی است که با این پدیده سروکار دارند زیرا جدا از آن که برخی از خواستگاه ها و زمینه های شکل گیری و رواج پدیده مجرمانه به کارکرد ها و عملکرد های نادرست این مراجع باز می گردد و به همین رو هر یک در تکوین و بروز بزه سهم می با شنند و باید از امکانات بالقوه و بالفعلی که این مراجع در اختیار دارند به صورت موثری در واکنش به پدیده مجرمانه استفاده گردد. این مفهوم در اسناد بین المللی به طور وسیع مورد حمایت قرار گرفته است تا از همان مراحل اولیه از برچسب زنی به کودک پرهیز شود. به عنوان مثال در ماده ۱۲ مقررات بیجینگ

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

استفاده از پلیسی که تعلیمات و دستورات ویژه ای را تعلیم دیده باشد به خصوص در شهر های بزرگ ضروری می باشد. ^۱ همچنین در بند ۳-۱۰ مقرر شده که برخورد سازمان های ضابط قانون با کودک باید با احترام کامل همراه باشد. ^۲ در خصوص اقدامات اجرایی در داخل کشور تا کنون اقدام مهمی به عمل نیامده است و این مهم می تواند با تشکیل پلیس ویژه ی اطفال و آموزش و تعلیم های لازم به آنان تحقق یابد تا در نهایت از برچسب و انگ زدن به کودک و بزه کاری بعدی آنان جلوگیری شود. (توجهی، ص ۳۴).

۲- حمایت در مقابل برچسب زنی به کودک در اسناد جهانی

۲-۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر

در ماده یک این اعلامیه آمده است: ((انسان ها با منزلت و حقوقی یکسان به دنیا می آیند. همگی از موهبت عقل و وجدان برخوردارند و همگان باید نسبت به یکدیگر مانند برادر رفتار کنند.)) مضمون این ماده ۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر پیش از تصویب، بارها در احادیث و روایات و آیات گوناگون قرآن مجید تکرار و بر روی آن تاکید شده است. یکی از مهمترین حقوق انسان ها در روابطشان احترام به یکدیگر و پرهیز از تهمت زدن و برچسب به هم می باشد.

اگر چه در ماده ۱ اعلامیه به کودک به طور خاص اشاره نشده است اما، اعلامیه جهانی حقوق بشر انسان ها را از حیث سن از یکدیگر جدا نکرده است و برقراری و حفظ این حقوق شامل همه انسان ها از جمله کودکان می شود.

۲-۲- میثاق حقوق مدنی سیاسی

میثاق حقوق مدنی و سیاسی در تاریخ ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید و در تاریخ ۳ ژوئیه ۱۹۶۷ به مرحله اجرا درآمد و نهایتاً در تاریخ ۲۳ مارس ۱۹۸۵ یک پروتکل اختیاری بدان اضافه گردید. در ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی به اصل برائت پرداخته شده است.

مقررات میثاق حقوق مدنی و سیاسی مانند بسیاری از اسناد جهانی اشاره ای مستقیم و صریح به برچسب زنی به عنوان یک تئوری جرم شناسی ندارند اما در جای جای مواد آن به صورت عام صحبت از شان و ارزش و کرامت ذاتی انسان و رسیدن به رشد تعالی و پرورش شخصیت وی می کنند که یقیناً پرهیز از انگ زدن و برچسب به انسان آن هم در دوران کودکی می تواند راهی برای رسیدن به اهداف فوق تلقی گردد. انگ زدن و برچسب به انسان آن هم در دوران کودکی می تواند راهی برای رسیدن به اهداف فوق تلقی گردد. (ضیایی بیگدلی ص ۲۷۶).

۲-۳- اعلامیه یا رهنمودهای ریاض

به طور کلی اسناد سازمان ملل متحد برچسب زنی به هر عنوان را برای طفل خطرناک توصیف نموده اند. در این زمینه اعلامیه ریاض در ماده ۵ مقرر می دارد:

^۱ Bijing rules, article 12

^۲ Bijing rules, article 10-3

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

((ضرورت و اهمیت خط مشی های بیشتر در پیش گیری از بزه کاری و مطالعه منظم و ابداع تدابیری در آنجهت بایستی شناخته شوند . در این برنامه ها بایستی از وارد کردن کودکان به سیستم رسمی ، کیفی ، جزایی به خاطر اعمالی که باعث صدمه دیدن به توسعه و رشد کودکان یا آسیب رساندن به سایرین نمی شود خودداری کرد.))^۱

این ماده خط مشی ها و تدابیری را جز برنامه هایی می داند که باید از جانب کشور ها رعایت گردد . این برنامه های شامل ایجاد فرصت جهت آموزش و پا سخ گویی به نیاز های نوجوانان ، پی شگیری بر ا ساس قانون در مراحل مختلف به و سیله اقدامات نهاد ها و ارگان های دولتی و ... می باشد. اما در بند پنجم این ماده بر این نکته اساسی تاکید شده است که آگاهی از اینکه به نظر اغلب کارشناسان ، انگ زدن به جوانان تحت عنوان ، منحرف ، بزه کار ، در شرف بزه کاری و ... اغلب به رشد الگوی نامطلوبی از رفتار در بین جوانان کمک می کند.^۲

((باید آگاهی داشت که به عقیده کار شناسان بر چسب زنی زیر عناوین منحرف ، بزه کار ، بزه کار بالفطره به یک شخص جوان ، غالباً موجب می شود که الگوی رفتاری ثابت و نا پسند برای جوانان پدید آید))^۳

همچنین مقررات ریاض تاکید می کند :

((حق نوجوان برای داشتن زندگی خصوصی در همه مراحل باید مراعات گردد تا از ورود آسیب ناشی از پدید آمدن جار و جنجال های نابه جا یا برچسب زدن جلوگیری شود .))

جوان آمادگی خاصی برای بدنام شدن (لکه ننگ) دارد . پژوهش های جرم شناسی در مورد فرایندهای برچسب شواهدی در باره انواع مختلف تاثیرات زیان باری که در نتیجه معروفیت دائمی اشخاص جوان به عنوان بزه کار یا مجرم پدید می آید ، به دست داده اند .

طبق تحقیقات اخیر برچسب زدن به هر عنوان حتی ((بزه کار)) برای طفل عواقب سو خواهد داشت و این مورد با نظریه اول کمی مغایرت دارد ، زیرا طبق قواعد سازمان ملل متحد برچسب زدن به عنوان طفل بزه کار خود بیانگر تقصیر این طفل است و هیچ گاه نمی توان به موقعیت قبل از بزه کاری بر گردد ، اگر واقعا اصلاح شده باشد.(عباسچی، ۸۹، ص ۶۰)

^۱ Riyadh rules, article(5)

cf

^۱ Riyadh rules, article(5-5)

cf

^۱ Riyadh rules, article(5)

cf

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

۲- کنوانسیون حقوق کودک

در تاریخ بیستم نوامبر ۱۹۸۹ کنوانسیون مربوط به حقوق کودک توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد مورد تصویب قرار گرفت. دیباچه این کنوانسیون استناد به متون بزرگ مربوط به حقوق بشر نظیر منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق های بین المللی حقوق بشر و اعلامیه های حقوق کودک ۱۹۲۴، ۱۹۵۹ دارد. بخش اول آن به بیان تکالیف دولت های متعهد نسبت به تضمین حقوق کودک در جلوه های مختلف و بخش دو چگونگی نظارت بر اجرای این کنوانسیون را پیش بینی نموده است. (هاشمی، ۸۴، ص ۵۵۳).

این کنوانسیون به صورت مستقیم به برچسب زنی و انگ زدن به کودک اشاره ای نمی کند اما در ماده ۴۰ کنوانسیون حقوق کودک احترام به شان و شخصیت کودک مورد تاکید قرار گرفته است که می توان یکی از مصادیق آن را عدم برچسب زنی به کودک تلقی نمود. در این ماده آمده است:

((کشور های عضو در مورد کودکان مجرم یا متهم به نقض قانون کیفری این حق را به رسمیت می شناسند که با آنان مطابق با شئون و ارزش کودک رفتار گردد. این امر موجب افزایش احترام کودک نسبت به حقوق بشر و آزادی های دیگران شده، سن کودک را در نظر گرفته و با در نظر گرفتن سن کودک، باعث افزایش خواست وی برای سازش با جامعه و به عهده گرفتن نقشی سازنده می شود.))

۲-۵- اعلامیه حقوق کودک

اعلامیه حقوق کودک در بیست نوامبر ۱۹۵۰ به اتفاق آرا به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید که مکمل اعلامیه ژنو است که با ابتکار عمل ((اتحادیه بین المللی امداد کودکان)) در ۱۹۲۴ به تصویب جامعه ملل رسیده بود. این اعلامیه محتوی ۱۰ اصل اساسی پیرامون ضرورت حمایت های ویژه جسمی و فکری، آموزشی و پرورشی، بهداشتی و درمانی، رفاهی، اجتماعی و فرهنگی برای تمام کودکان بدون در نظر گرفتن نژاد، رنگ، زبان و دین است. (هاشمی، ۵۵۴، ص ۱۳۸۴).

اعلامیه حقوق کودک به طور مستقیم به برچسب زدن به کودک اشاره نمی کند اما، به طور کلی از نیاز به پرورش شخصیت کودک در فضایی پر محبت و امنیت اشاره دارد که می توان به طور عام عدم برچسب زنی به کودک را نیز از متن اصل استنباط نمود.

در اصل ششم اعلامیه حقوق کودک آمده است:

((کودک جهت پرورش کامل و متعادل شخصیتش نیاز به محبت و تفاهم دارد و باید حتی امکان تحت توجه و سرپرستی والدین خود و به هر صورت در فضایی پر محبت در امنیت اخلاقی و مادی پرورش یابد...))

۳- حمایت های تقنینی در مقابل برچسب زنی در اسناد منطقه ای

۳-۱- اعلامیه جهانی رشد و حمایت از کودکان

^۲ Save the children on international union (sciu)

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

این اعلامیه به طور کلی به اهمیت خانواده در تربیت کودکان اشاره می کند که از مفاد مواد گوناگون آن می توان به اهمیت این نهاد اجتماعی در تربیت کودک و پرهیز از تهمت و برچسب به وی نیز به صورت عام اشاره نمود . به عنوان مثال این اعلامیه در ماده ۱۸ خود مقرر می دارد ((خانواده دارای اولین مسئولیت در پرورش و حمایت از کودکان در سنین بین نوزادی و بلوغ است . فرایند آشنا سازی خرد سالان با فرهنگ ارزش های هنجار های اجتماعی پیرامون آنان در دامن خانواده آغاز می شود . برای رشد کامل و متعادل ساختن شخصیت کودکان ، آنان باید در محیط خانواده و در فضایی سرشار از شادی و عشق و تفاهم به سر برند .))

۳-۲- اعلامیه حقوق بشر اسلامی

اعلامیه قاهره یا اعلامیه حقوق بشر اسلامی در سال ۱۹۹۰ در نوزدهمین کنفرانس وزرای امور خارجه کشور های عضو سازمان کنفرانس اسلامی^۱ در قاهره به تصویب رسید و در واقع جدید ترین و شاید بتوان گفت رسمیتزین اعلامیه حقوق بشر اسلامی است . اعلامیه مشتمل بر ۲۵ ماده و یک مقدمه است که در بند ماده ۱۹ به اصل برائت نیز پرداخته است.^۲

اعلامیه حقوق بشر اسلامی به طور کلی به شرافت و کرامت ذاتی انسان تکیه می کند . اعلامیه حقوق بشر اسلامی به طور صریح به برچسب زدن به کودک اشاره ای نمی کند اما در بند ۲ ماده ۲۵ مقرر می دارد که کودکان حق دارند از مراقبت مخصوصی برخوردار شوند . همچنین در ماده ۲۶ به آموزش و پرورش برای رسیدن به حد کمال رشد در هر فرد سخن می گوید که پرهیز از برچسب زنی برای رسیدن به این اهداف می تواند یکی از این شاخص ها قلمداد شود .

^۱- Organization of the Islamic conference

^۲- این سازمان در ۲۲ سپتامبر ۱۳۶۹ در رباط پایتخت مراکش به تودین منشور آ « تشکیل شد . (ضیایی بیگدلی ، محمد رضا ، حقوق بین الملل عمومی ، نشر گنج دانش ، چاپ سی و یکم ، ص ۲۶۹)

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

نتیجه:

در این مقاله، به نظریه برچسب زنی در نظامهای حقوقی کشور و اسناد بین الملل حقوق بین الملل پرداخته شد. که طبق بررسی های آمده نشان داده شد که نظریه برچسب زنی انقدر با اهمیت بوده است که، هم قوانین و مقررات داخلی و هم اسناد حقوق بین المللی، به این امر بپردازد. شاهد آنکه اسناد بین الملل اعم از منطقه ای و جهانی سعی در ارایه این نظر و با الخصوص در مورد کودکان پرداخته است. حتی اسناد بین المللی اسلام نیز به این امر مهم توجه نموده است.

کودکان و نوجوانان به عنوان یک قشر بسیار حساس و شکننده، می تواند به راحتی مورد سو استفاده و برچسب زنی عمدی قرار گیرند. فلذا می بایست مورد حمایت و توجه نظامهای حقوقی قرار گیرند. قوانین داخلی کشور از جمله قانون اساسی و قانون آیین دادرسی کیفری و مدنی، سعی در بر آورده نمودن این امر خطیر دارد. اما این قوانین به دلایلی همچون ناقص بودن و حتی عدم اجرا در بسیاری از موارد نتوانسته است به وظیفه خود جامعه عمل ببوشاند. فلذا مجدانه نیاز به بررسی و اقدامات مقتضی می باشد. منابع:

حسینی، سید محمد، بررسی نظریه برچسب زنی با نگاه به منابع اسلامی، فصلنامه حقوق، مجله دانشگاه حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۲، شماره ۴، زمستان ۹۱، صص ۱۳۶-۱۱۷.

- توجهی، عبدالعلی، سیاست جنایی حمایت از بزه دیده گان، نشریه مجتمع آموزش عالی قم، سال اول شماره ۳۴.

- ضیایی بیگدلی، محمد رضا، (۱۳۹۰) حقوق بین الملل عمومی، نشر گنج دانش.

- عباچی، مریم، (۱۳۸۰)، حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد، نشر مجد.

- مدنی قهفرخی، سعید، (۱۳۸۸)، کودک آزاری در ایران، نشر اکنون.

- مجیدی، سید محمود، نقد و بررسی سیاست تقنینی مقنن در قانون مجازات اسلامی، مجله دادرسی، سال هفتم، خرداد و تیر ۱۳۸۲، شماره ۳۸.

- مهرپور، حسین، (۱۳۷۷)، نظام بین المللی حقوق بشر، نشر اطلاعات

- ویلیامز، فرانک پی و مک شین، ماری لین دی، (۱۳۸۳)، نظریه های جرم شناسی، ترجمه حمید رضا ملک محمدی، نظر میزان.

- هاشمی، سید محمد، ۱۳۸۵ حقوق بشر و آزادی های اساسی، چاپ اول، نشر میزان،